

Konrad Sebastian MORAWSKI

Uniwersytet Rzeszowski

konrad.morawski@wp.pl

KIERUNKI ROZWOJU SYSTEMÓW PARTYJNYCH W PAŃSTWACH POSTJUGOSŁOWIAŃSKICH

ABSTRACT

The Directions of Party System Development in the Post-Yugoslav States

By analyzing the party systems in the post-Yugoslav states by means of the effective number of parties index and the fractionalization index, it was possible to outline directions of future development and propose various scenarios of this development after the year 2010. The analyzed time span included the period from the early 1990s, which marked the rise of the first sovereign states (Croatia, Slovenia, Macedonia and Bosnia and Herzegovina) and the Federal Republic of Yugoslavia up to the transformations of the 2000s, which saw the breakup of the “Third Yugoslavia” and the rise of the second group of independent states (Serbia, Montenegro and Kosovo).

Keywords: party systems, the effective number of parties index, the fractionalization index, post-Yugoslav states

Słowa kluczowe: systemy partyjne, indeks efektywnej liczby partii, indeks frakcjonalizacji, państwa postjugosłowiańskie

UWAGI METODOLOGICZNE

Problemem badawczym artykułu są kierunki rozwoju systemów partyjnych w państwach postjugosłowiańskich. Przy analizie zostały uwzględnione zmiany geopolityczne, które zaszły na terytorium byłej SFR Jugosławii, począwszy od powstania pierwszej grupy

samodzielnych państw na początku lat 90. XX w. (Chorwacji, Słowenii, Macedonii oraz Bośni i Hercegowiny) oraz FR Jugosławii, a następnie do przeobrażeń w pierwszej dekadzie XXI w., czyli do upadku „Trzeciej Jugosławii” i wykształcenia się drugiej grupy samodzielnych państw (Serbii, Czarnogóry oraz Kosowa). Przeprowadzenie analizy i diagnozy umożliwiło określenie kierunków rozwoju systemów partyjnych państw postjugosłowiańskich w latach 1991-2010 oraz wyznaczenie wariantów ich rozwoju, począwszy od roku 2010.

W artykule zostały wykorzystane materiały źródłowe pod postacią internetowej bazy danych Adama Carra z wynikami wyborów parlamentarnych, a także literatura w odniesieniu do systemów partyjnych państw postjugosłowiańskich, przede wszystkim z uwzględnieniem opracowań Ewy Bujwid-Kurek, Piotra Eberhardta, Krzysztofa Krysieniela oraz Jacka Wojnickiego, oraz pozycje książkowe dotyczące teoretycznych aspektów systemów partyjnych i partii politycznych, ze szczególnym naciskiem na opracowania Katarzyny Sobolewskiej-Myślik, Andrzeja Antoszewskiego, Ryszarda Herbuta, Bartłomieja Michalaka i Wojciecha Sokoła. Artykuł ma charakter analityczno-diagnostyczny z wykorzystaniem metody diagnostycznej oraz komparatystycznej. Podstawowym narzędziem badawczym wykorzystanym na potrzeby tekstu było zastosowanie indeksu efektywnej liczby partii oraz indeksu frakcjonalizacji.

Autor składa podziękowania Panu Prof. Waldemarowi Paruchowi za cenne uwagi wniesione w toku prowadzonych analiz.

PODSTAWY DIAGNOZY

W odniesieniu do klasycznej typologii systemów partyjnych Giovanniego Sartoriego¹ poszczególne systemy partyjne w państwach postjugosłowiańskich ulegały przekształceniom, które były determinowane przez takie czynniki, jak potencjał partii politycznych w obrębie systemu, liczba partii politycznych zdolnych konkurować o władzę, charakter i kierunek rywalizacji partyjnej oraz zmienność w sprawowaniu władzy. Włoski politolog wprowadził również pojęcie partii relewantnych, czyli takich, *które są istotne dla funkcjonowania całego systemu partyjnego, mogą zmienić jego charakter i kierunek ewolucji*². Politolodzy za partie relewantne uważali takie, które znalazły się w koalicji parlamentarnej lub w inny sposób oddziaływały na system partyjny, np. poprzez głoszenie haseł antysystemowych, które *wpływają na taktykę rywalizacji partii prosystemowych*³.

W celu określenia diagnozy kierunków rozwoju systemów partyjnych w państwach postjugosłowiańskich autor wykorzystał narzędzia analizy zmiany systemu partyjnego: indeks efektywnej liczby partii Markku Laakso i Reina Taagepera oraz indeks frakcjonalizacji

¹ K. Sobolewska-Myślik, *Partie i systemy partyjne na świecie*, Warszawa 2010, s. 111.

² W. Sokół, *Systemy partyjne*, [w:] *Współczesne partie i systemy partyjne. Zagadnienia teorii i praktyki politycznej*, red. W. Sokół, M. Żmigrodzki, Lublin 2003, s. 117-118.

³ *Tamże*, s. 118.

zacji Douglasa Rae⁴. Narzędzia te umożliwiły wyznaczenie w konkretnym przedziale czasowym liczby partii relewantnych i dynamiki ich zmian w systemach partyjnych państw postjugosłowiańskich, a także określenie stopnia i dynamiki zmiany fragmentaryzacji tych systemów partyjnych. Analiza została przeprowadzona w przedziale czasowym odnoszącym się do okresu od pierwszych wyborów parlamentarnych w państwach postjugosłowiańskich po upadku SFR Jugosławii do ostatnich wyborów parlamentarnych w tych państwach, przeprowadzonych w pierwszej dekadzie XXI w. Uzyskane wyniki umożliwiły wyznaczenie kierunków rozwoju systemów partyjnych państw postjugosłowiańskich.

Wartości indeksów efektywnej liczby partii oraz frakcjonalizacji odnosiły się do poziomu parlamentarnego. Wojciech Sokół stwierdził, że porównanie indeksu efektywnej liczby partii na poziomie parlamentarnym z indeksem efektywnej liczby partii na poziomie wyborczym *ilustruje redukcyjne działanie systemu wyborczego*⁵. Wartości obu indeksów na poziomie wyborczym oddają tendencje zachowań wyborczych, tzn. liczbę głosów wyborczych, które uzyskała partia. Natomiast wartości obu indeksów na poziomie parlamentarnym pozwalają obliczyć realną siłę partii w parlamencie, tzn. liczbę uzyskanych mandatów⁶.

Przy obliczaniu obu indeksów został uwzględniony typ rozwiązań parlamentarnych wynikających z ordynacji wyborczych, które obowiązywały w konkretnych państwach postjugosłowiańskich lub republikach FR Jugosławii. W części państw, tj. w Chorwacji, Czarnogórze oraz Macedonii, liczba posłów w parlamencie była niestała, a rozwiązania prawne przyjęte w tych państwach określiły minimalną oraz maksymalną liczbę posłów w parlamentach (w Chorwacji od 100 do 160, a w Macedonii od 120 do 140) lub inny sposób konstytuowania parlamentów (w Czarnogórze jeden poseł miał przypadać na 6 tys. wyborców)⁷. Zmienność liczby miejsc w omówionych parlamentach została uwzględniona przy obliczaniu procentowej liczby mandatów, które zostały uzyskane przez konkretne partie polityczne.

W FR Jugosławii funkcjonował wspólny parlament federalny dla Czarnogóry, Serbii oraz okręgów autonomicznych, a także odrębne parlamenty Czarnogóry oraz Serbii na poziomie republik. Przy obliczaniu obu indeksów były brane pod uwagę wyniki wyborów do parlamentów republik. Natomiast zgodnie z konstytucją Bośni i Hercegowiny uchwaloną w 1995 r. strukturę państwa utworzyły Republika Serbska oraz Federacja Muzułmańsko-Chorwacka. Obie jednostki nie posiadały odrębnych parlamentów, ale wspólną Izbę Reprezentantów, w której skład wchodziło 28 członków z wyboru w Federacji Muzułmańsko-Chorwackiej i 14 członków z wyboru w Republice Serbskiej⁸. Te rozwiązania prawne zostały uwzględnione przy obliczaniu obu indeksów.

⁴ *Tamże*, s. 118-119.

⁵ *Tamże*, s. 117-118.

⁶ *Frakcjonalizacji indeks*, [w:] *Partie i systemy partyjne*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Kraków 1999, s. 63-64, *Encyklopedia Politologii*, t. 3.

⁷ K. Krysiel, J. Wojnicki, *Partie i systemy partyjne państw byłej Jugosławii (Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Czarnogóra, Macedonia, Serbia, Słowenia)*, Pułtusk-Warszawa, s. 47-53.

⁸ *Tamże*, s. 46.

Tabela 1. Uśrednione wartości indeksu efektywnej liczby partii oraz indeksu frakcjonalizacji w państwach postjugosłowiańskich na podstawie wyborów parlamentarnych po rozpadzie SFR Jugosławii

Państwo	Średnia wartość indeksu efektywnej liczby partii	Średnia wartość indeksu frakcjonalizacji
Bośnia i Hercegowina	7,6	0,85
Chorwacja	2,8	0,63
Czarnogóra	2,5	0,58
Kosowo	3,6	0,72
Macedonia	3,4	0,70
Serbia	3,5	0,69
Słowenia	5,4	0,81

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: K. Krysieniel, J. Wojnicki, *Partie i systemy partyjne państw byłej Jugosławii (Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Czarnogóra, Macedonia, Serbia, Słowenia)*, Pultusk-Warszawa 2009, s. 74-83, 93-110, 122, 137, 170, 183-192; strona internetowa Adam Carr's Election Archive (dalej: SI ACEA), <http://psephos.adam-carr.net>, 6 III 2012.

W oparciu o wyniki zawarte w tabeli 1 oraz na podstawie klasyfikacji Andrzeja Antoszewskiego i Ryszarda Herbuta, odnoszącej się do wybranych systemów partyjnych państw demokratyzującej się Europy, zostały wyróżnione trzy kategorie systemów partyjnych państw postjugosłowiańskich⁹. Podstawowe kryterium ich klasyfikacji odnosiło się do wartości indeksu efektywnej liczby partii oraz indeksu frakcjonalizacji.

1. Systemy skoncentrowane lub zmierzające do koncentracji, w których wartość indeksu efektywnej liczby partii mieściła się w przedziale od 2,0 do 3,3, a zatem wskazywała na systemy wyróżniające się mechanizmem rywalizacji bipolarnej.
2. Systemy rozproszone w stopniu umiarkowanym, w których wartość indeksu frakcjonalizacji nie przekroczyła 0,8, a wartość indeksu efektywnej liczby partii mieściła się w przedziale od 3,3 do 5,0, co wskazało na istnienie takiego układu wielopartyjnego, w którym funkcjonowały duże ugrupowania o potencjale koalicyjnym zdolnym koncentrować procesy przetargów koalicyjnych.
3. Systemy wielopartyjne, w których wartość indeksu frakcjonalizacji przekroczyła 0,8, a wartość indeksu efektywnej liczby partii była wyższa od 5,0, zatem systemy cechujące się dużym stopniem fragmentaryzacji oraz brakiem istnienia partii politycznych, które byłyby zdolne samodzielnie skonsolidować inne partie w celu utworzenia koalicji parlamentarnych¹⁰.

W odniesieniu do klasyfikacji Andrzeja Antoszewskiego i Ryszarda Herbuta można stwierdzić, że systemy partyjne państw postjugosłowiańskich były zróżnicowane pod

⁹ A. Antoszewski, R. Herbut, *Systemy polityczne współczesnej Europy*, Warszawa 2007, s. 140, *Seria Politologiczna*.

¹⁰ *Tamże*.

względem kierunków rozwoju. Wszak zostały wyróżnione aż trzy kategorie, do których zostały przyporządkowane. Ich zróżnicowanie wynikało z kilku zasadniczych przyczyn.

Po upadku SFR Jugosławii w Chorwacji, Czarnogórze i Serbii wyodrębniły się partie polityczne, które w latach 90. XX w. odgrywały najważniejszą, często też samodzielną, rolę w sprawowaniu władzy. Były to Chorwacka Wspólnota Demokratyczna (HDZ), Demokratyczna Partia Socjalistów Czarnogóry (DPS) oraz Socjalistyczna Partia Serbii (SPS)¹¹. O pozycji tych ugrupowań w krajowych parlamentach zadecydowały ich powiązania z popularnymi politykami w państwie, którymi byli Franjo Tuđman w Chorwacji i Slobodan Milošević w Serbii¹². Lider SPS wspierał politykę prowadzoną przez czarnogórskich socjalistów z DPS, na której czele do 1998 r. stał aktywny zwolennik utrzymania silnych powiązań między Serbią a Czarnogórą – Momir Bulatović¹³. Inną przyczyną popularności tych ugrupowań była sytuacja polityczna w państwach postjugosłowiańskich po rozpadzie SFR Jugosławii. Otóż HDZ była przez Chorwatów traktowana jako partia, która w znaczący sposób przyczyniła się do uzyskania niepodległości przez Chorwację, co przysporzyło jej społecznego zaufania. Natomiast funkcjonujące w republikach FR Jugosławii SPS i DPS wśród serbskiego oraz czarnogórskiego społeczeństwa stanowiły gwarancję nierozzerwalności federacji.

Dopiero na przełomie XX i XXI stulecia doszło do wyraźnych przeobrażeń w omówionych państwach. HDZ utraciła dominujące znaczenie w wyniku śmierci Tuđmana, SPS – w wyniku aresztowania Miloševića, a DPS przeszła reformę programową, która była związana z postulatem odłączenia się Czarnogóry od powiązań z Serbią, a w konsekwencji od FR Jugosławii. Niemniej zarówno w Chorwacji, jak i w Czarnogórze utrzymał się skoncentrowany system partyjny. Taki stan rzeczy był związany przede wszystkim z utrzymaniem silnej pozycji przez HDZ oraz DPS, ale w następstwie opisanych zdarzeń na znaczeniu zyskały też inne obozy. W Chorwacji silną opozycję wobec HDZ utworzył blok partii lewicowych, a w Czarnogórze naprzeciw zreformowanemu DPS wyodrębniła się Socjalistyczna Partia Ludowa. Natomiast w Serbii popularność polityczną utraciła SPS, dlatego w systemie partyjnym tego państwa na znaczeniu zyskały inne obozy walczące o elektorat partii Miloševića, w tym przede wszystkim serbscy nacjonaliści oraz demokraci¹⁴. Taka sytuacja zadecydowała o rozproszeniu serbskiego systemu partyjnego.

Poza Serbią do kategorii systemów rozproszonych w stopniu umiarkowanym zostały przyporządkowane Kosowo i Macedonia. W przypadku Kosowa istotną rolę odegrały czynniki związane z walką narodowowyzwoleńczą, która była prowadzona w okręgu w latach 90. XX w. i w połowie pierwszej dekady XXI w. Najbardziej aktywni politycy domagający się niepodległości Kosowa byli związani z Demokratyczną Ligą

¹¹ E. Bujwid-Kurek, *Państwa pojugosłowiańskie. Szkice politologiczne*, Kraków 2008, s. 101, 159-160, 191-192.

¹² J. Wojnicki, *Proces instytucjonalizacji przemian ustrojowych w państwach postjugosłowiańskich*, Pułtusk 2007, s. 322.

¹³ K. Krysieniel, J. Wojnicki, *Partie i systemy...*, s. 115.

¹⁴ *Tamże*, s. 103-110, 122, 170.

Kosowa oraz Armią Wyzwoleńczą Kosowa, na której bazie pod koniec lat 90. XX w. powstała Demokratyczna Partia Kosowa¹⁵. Dopiero po uzyskaniu przez Kosowo niepodległości w 2008 r. kwestie narodowyzwoleńcze przestały stanowić kluczowe pole rywalizacji partyjnej, a w państwie pojawiły się inne problemy, które stały się przedmiotem debaty politycznej. W Macedonii wykształcił się system rozproszony w stopniu umiarkowanym, ale w odniesieniu do wyników umieszczonych w tabeli 1 można było stwierdzić, że występowały w nim elementy związane z funkcjonowaniem systemu skoncentrowanego. Chwiejność systemu partyjnego Macedonii była związana z problemami społeczno-etnicznymi w państwie, w tym przede wszystkim z konfliktem pomiędzy Macedończykami a Albańczykami¹⁶. W 2002 r. w Macedonii wykształciła się Demokratyczna Unia Integracji, partia, która jednoczyła Albańczyków w państwie, a jednocześnie mobilizowała elektorat prawicowych partii macedońskich, w tym przede wszystkim Wewnętrznej Macedońskiej Organizacji Rewolucyjnej-Demokratycznej Macedońskiej Partii Jedności Narodowej (VMRO-DPMNE)¹⁷.

Wielopartyjność systemu Bośni i Hercegowiny była związana przede wszystkim ze specyfiką ustrojową państwa. Zamieszkiwały w nim narody Bośniaków¹⁸, Chorwatów i Serbów, które posiadały reprezentację polityczną. Dodatkowym czynnikiem wpływającym na duże rozdrobnienie systemu partyjnego państwa było wykształcenie się nurtu, którego reprezentanci postulowali zjednoczenie Bośni i Hercegowiny w oparciu o wzorce nieodnoszące się do kryterium etnicznego¹⁹. Interesującym przypadkiem był system wielopartyjny Słowenii. O dużym rozdrobnieniu systemu partyjnego tego państwa zadecydowało kilka czynników. Przede wszystkim już w 1990 r. w Związku Komunistów Słowenii doszło do przeobrażeń programowych. Ich następstwem było wyodrębnienie się ze struktur komunistycznego ugrupowania Partii Demokratycznej

¹⁵ E. Bujwid-Kurek, *Państwa południowosłowiańskie...*, s. 203-206.

¹⁶ P. Eberhardt, *Przemiany demograficzno-etniczne na obszarze Jugosławii w XX wieku*, Lublin 2005, s. 146-150.

¹⁷ K. Krysieniak, J. Wojnicki, *Partie i systemy...*, s. 137.

¹⁸ Zarówno władze SFR Jugosławii, jak i Królestwa Jugosławii w kontekście struktury narodowościowej Bośni i Hercegowiny stosowały podział uwzględniający narody Muzułmanów, Chorwatów i Serbów. W wyniku przeobrażeń w latach 90. XX w. związanych z wojną domową w Bośni i Hercegowinie doszło do zmiany tego podziału, co zostało formalnie potwierdzone na mocy postanowień Konstytucji Bośni i Hercegowiny uchwalonej 1 XII 1995 r. W preambule konstytucji w kontekście struktury narodowościowej państwa został sformułowany podział uwzględniający narody Bośniaków, Chorwatów i Serbów. Od czasu uchwalenia konstytucji rzeczony podział stał się jedynym w mocy prawa w odniesieniu do struktury narodowościowej Bośni i Hercegowiny. W opinii autora należy stosować podział struktury narodowościowej Bośni i Hercegowiny w oparciu o kryterium temporalno-prawne, tj. z dynamicznym uwzględnieniem norm prawnych obowiązujących w analizowanym okresie, tak jak uczynił Piotr Eberhardt w opracowaniu z 2005 r. zatytułowanym *Przemiany demograficzno-etniczne na obszarze Jugosławii w XX wieku*. Szerzej problematyką struktury narodowościowej Bośni i Hercegowiny zajął się profesor Joseph Marko z Uniwersytetu w Grazu. Zob. *Ustav Bosne i Hercegovine*, Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine, [online] <http://www.parlament.ba>, 6 III 2012; J. Marko, *Bosnia and Herzegovina – Multi-Ethnic or Multinational?*, Karl-Franzens-Universität Graz, [online] <http://www.uni-graz.at>, 6 III 2012; P. Eberhardt, *Przemiany demograficzno-etniczne...*, s. 79.

¹⁹ K. Krysieniak, J. Wojnicki, *Partie i systemy...*, s. 73-78.

Odnowy oraz Liberalnej Demokracji Słowenii, a zatem jednostek o silnych pozycjach politycznych w Słowenii w latach 90. XX w. i w pierwszej dekadzie wieku XXI²⁰. W systemie politycznym Słowenii nie było miejsca dla polityka, jakim był np. Franjo Tuđman w Chorwacji, a zatem takiego, który przez przywiązanie do którejś z partii wpływałby na charakter rywalizacji partyjnej. Ponadto w Słowenii wykształciło się wiele różnych ruchów oraz organizacji politycznych, które działały samodzielnie i nie ulegały procesom zjednoczeniowym.

Omówione przyczyny zróżnicowania systemów partyjnych państw postjugosłowiańskich pod względem kierunków rozwoju wpłynęły na system rywalizacji partyjnej w tych państwach. Poszczególne systemy partyjne w odniesieniu do klasyfikacji Andrzeja Antoszewskiego i Ryszarda Herbuta odróżniały się typem rywalizacji, liczbą partii relewantnych oraz stopniem sfragmentaryzowania.

SYSTEMY SKONCENTROWANE

Do kategorii systemów skoncentrowanych zostały przyporządkowane systemy partyjne Chorwacji oraz Czarnogóry. Na podstawie wyników odnoszących się do siedmiu elekcji, które przeprowadzono w unikameralnych parlamentach Chorwacji w latach 1992-2007 oraz Czarnogóry w latach 1992-2009, uśrednione wartości indeksu efektywnej liczby partii wynosiły odpowiednio 2,8 oraz 2,5, a uśrednione wartości indeksu frakcjonalizacji – odpowiednio 0,63 oraz 0,58.

Przytoczone wyniki wykazały bipolarny mechanizm rywalizacji partyjnej z tendencjami do funkcjonowania ugrupowań dużych, zdolnych samodzielnie sprawować władzę, i skupionych wokół nich ugrupowań małych, o niedużym potencjale politycznym. Należy zwrócić uwagę na to, że ze względu na niewielki stopień sfragmentaryzowania systemów partyjnych omówionych państw liczba ugrupowań małych nie była wysoka²¹.

W systemie partyjnym Chorwacji w latach 90. XX w. rolę dominującą grała pravicowa Chorwacka Wspólnota Demokratyczna, a jej opozycję stanowiły partie wywodzące się ze środowisk lewicowych, w tym przede wszystkim Chorwacka Partia Socjalliberalna²². Taki stan rzeczy potwierdziły wartości przedstawione na krzywej indeksu efektywnej liczby partii, które w okresie 1992-2000 były umieszczone w przedziale 2,1-2,9. Zgodnie z klasyfikacją Andrzeja Antoszewskiego i Ryszarda Herbuta wskaźniki indeksu efektywnej liczby partii wykazały istnienie układu, w którym funkcjonował mechanizm rywalizacji blokowej²³. Natomiast wartości indeksu frakcjonalizacji odnoszące się do tego okresu były umieszczone w przedziale 0,53-0,66, co w przeniesieniu na klasyfikację Wojciecha Sokoła oznaczało istnienie układu funkcjonującego

²⁰ *Tamże*, s. 180.

²¹ W. Sokół, *Systemy partyjne*, s. 117-118.

²² E. Bujwid-Kurek, *Państwa poługosłowiańskie...*, s. 100-101.

²³ A. Antoszewski, R. Herbut, *Systemy polityczne...*, s. 140.

pomiędzy systemem dwupartyjnym z tendencjami do pojawiania się partii dominującej a systemem dwuipartyjnym.

Wykres 1. Krzywa indeksu efektywnej liczby partii na podstawie wyborów parlamentarnych w Chorwacji

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: K. Krysieniela, J. Wojnickiego, *Partie i systemy...*, s. 93-110; SI ACEA.

Wykres 2. Krzywa indeksu frakcjonalizacji partii na podstawie wyborów parlamentarnych w Chorwacji

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: K. Krysieniela, J. Wojnickiego, *Partie i systemy...*, s. 93-110; SI ACEA.

Należy zwrócić uwagę, że w 1999 r. zmarł wieloletni lider Chorwackiej Wspólnoty Demokratycznej Franjo Tuđman, co w znaczący sposób osłabiło partię. Dodatkowo w HDZ doszło do rozłamu, który był związany z wyodrębnieniem się z jej struktur dwóch innych ugrupowań. Po śmierci Tuđmana własne ambicje polityczne wykazała część jego współpracowników. Ivić Pašalić powołał Blok Chorwacki, a Mate Granić założył Centrum Demokratyczne²⁴. Niemniej, pomimo kryzysu HDZ, charakter rywalizacji w systemie partyjnym Chorwacji nie uległ zmianie, ponieważ rolę

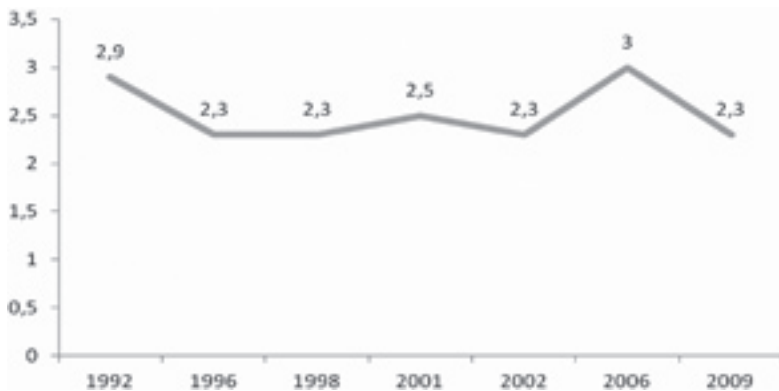
²⁴ K. Krysieniela, J. Wojnickiego, *Partie i systemy...*, s. 104.

dominującą na krótko przejęła koalicja sześciu centrolewicowych partii²⁵. W 2003 r. nastąpiły jednak pewne przeobrażenia. Wartości obu indeksów wskazywały na istnienie systemu rozproszonego w stopniu umiarkowanym, w którym funkcjonowało kilka ugrupowań relewantnych. Poza Chorwacką Wspólnotą Demokratyczną, ważną rolę odgrywały Partia Socjaldemokratyczna w Chorwacji, Chorwacka Partia Ludowa i Chorwacka Partia Chłopska. Taki stan rzeczy wynikał z nietrwałości centrolewicowej koalicji, która jeszcze przed wyborami w 2003 r. uległa rozbićciu na mniejsze obozy. Dodatkowym czynnikiem, który wpłynął na rozdrobnienie systemu partyjnego Chorwacji, była śmierć w 2007 r. lidera centrolewicowego bloku Iwicy Račana, polityka konsolidującego ruch centrolewicowy w państwie²⁶.

System partyjny Chorwacji, który przez lata 90. XX w. charakteryzował się stabilnością, uległ przeobrażeniom na początku wieku XXI. Wydarzenia na scenie partyjnej państwa pozwoliły postawić hipotezę, że system ów zmierzał w kierunku układu rozproszonego w stopniu umiarkowanym. Aczkolwiek Andrzej Antoszewski i Ryszard Herbut nie wykluczyli możliwości powrotu do blokowej rywalizacji w systemie partyjnym Chorwacji²⁷. Potwierdzeniem tej hipotezy były wybory parlamentarne w 2007 r., które zgodnie ze wskaźnikami obu indeksów skierowały system partyjny Chorwacji w kierunku systemu dwuipółpartyjnego. Podstawowym czynnikiem decydującym o charakterze rywalizacji partyjnej w tym państwie był potencjał polityczny oraz możliwości konsolidacyjne głównych ośrodków politycznych w Chorwacji: prawicowego (konserwatywnego) i lewicowego (socjaldemokratycznego).

Wykres 3. Krzywa indeksu efektywnej liczby partii na podstawie wyborów parlamentarnych w Czarnogórze

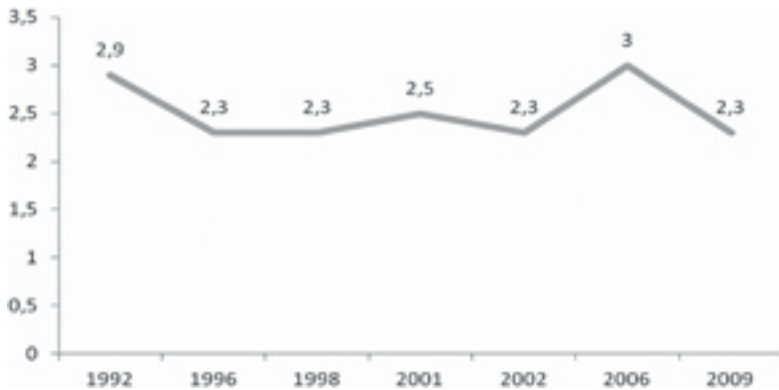
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: K. Krysienił, J. Wojnicki, *Partie i systemy...*, s. 122; SI ACEA.

²⁵ *Tamże*, s. 102.

²⁶ *Tamże*, s. 104-109.

²⁷ A. Antoszewski, R. Herbut, *Systemy polityczne...*, s. 144.

Wykres 4. Krzywa indeksu frakcjonalizacji
na podstawie wyborów parlamentarnych w Czarnogórze

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: K. Krysieniak, J. Wojnicki, *Partie i systemy...*, s. 122; SI ACEA.

W latach 90. XX w. oraz do połowy pierwszej dekady wieku XXI, a więc w okresie przynależności Czarnogóry do FR Jugosławii (od 2003 do 2006 r. w ramach unii serbsko-czarnogórskiej), wskaźniki indeksu frakcjonalizacji systemu partyjnego Czarnogóry znajdowały się w przedziale 0,56-0,65. Taki stan rzeczy umiejscowił system partyjny państwa w kategorii systemów skoncentrowanych, w którym wyodrębniły się dwa główne obozy polityczne²⁸. W latach 1992-1998 najważniejszą rolę w państwie odgrywały Demokratyczna Partia Socjalistów Czarnogóry oraz Partia Narodowa, a w okresie 1998-2006 miejsce Partii Narodowej zajęła Socjalistyczna Partia Ludowa²⁹.

W latach 90. XX w. zarówno w Serbii, jak i w całej FR Jugosławii silną pozycję miała kierowana przez Slobodana Miloševicia Serbska Partia Socjalistyczna. Powiązania czołowych polityków DPS z Miloševiciem i jego partią zadecydowały o dużej popularności czarnogórskich socjalistów w republice. Niemniej jeszcze w latach 90. XX w. partia przeszła reformę programową i odcięła się od powiązań z Serbią. Wyodrębniły się w niej dwa obozy: proeuropejski oraz proserbski. Następnym tych wydarzeń było powołanie w 1998 r. przez obóz proserbski Socjalistycznej Partii Ludowej (SLP). Pod koniec lat 90. XX w. pomiędzy DPS a SLP utworzył się system rywalizacji bipolarnej, a znaczenie w czarnogórskim parlamencie straciła Partia Narodowa. Przedstawiciele tego ugrupowania wyrażali się negatywnie o polityce podporządkowania, którą wobec Czarnogóry prowadziła Serbia. Mimo to partia sprzeciwiała się całkowitej niezależności Czarnogóry, w wyniku czego od 2001 r. funkcjonowała w obozie proserbskim, w którym główną rolę odgrywała SLP. Tendencje systemu partyjnego Czarnogóry w latach 1992-2006 potwierdziła krzywa indeksu efektywnej liczby partii, która wskazała na istnienie w systemie dwóch silnych ugrupowań oraz mniejszych partii o niewielkim potencjale politycznym, wykazujących aspiracje przyłączenia się do któregoś z bloków.

²⁸ W. Sokół, *Systemy partyjne*, s. 118.

²⁹ K. Krysieniak, J. Wojnicki, *Partie i systemy...*, s. 122.

Wśród ugrupowań małych, poza Partią Narodową, można było wyróżnić Liberalny Sojusz Czarnogóry oraz Partię Socjaldemokratyczną³⁰.

W 2006 r., po ostatecznym zerwaniu unii serbsko-czarnogórskiej³¹, na krótko uległy zmianie wartości indeksu efektywnej liczby partii oraz indeksu frakcjonalizacji. W systemie partyjnym Czarnogóry mechanizm rywalizacji blokowej został zastąpiony przez układ rozproszony z dominującą opcją polityczną. Tę rolę przyjęła DPS oraz część mniejszych ugrupowań skupionych wokół niej, a opozycję stanowiły ugrupowania o mniejszym od DPS potencjale politycznym³². Taki stan rzeczy potwierdziły wskaźniki obu indeksów, które na podstawie analizy wyborów z 2006 r. wynosiły 3 i 0,67. Niemniej nawet po odzyskaniu przez Czarnogórę pełnej niezależności, a więc zrealizowaniu podstawowego założenia DPS, w kolejnych latach w tym kraju utrzymał się podział pomiędzy głównymi obozami. Tyle że po 2009 r. podział był związany z prowadzeniem polityki przez Czarnogórę w dwóch wariantach: proeuropejskim i proserbskim. W wyborach w 2009 r., a więc tych, które odbyły się po kilkuletnim okresie stabilizacji systemu partyjnego niezależnej Czarnogóry, wartości obu indeksów wynosiły 2,3 oraz 0,57. Taki stan rzeczy wykazał powrót systemu partyjnego Czarnogóry do mechanizmu rywalizacji bipolarnej.

Przeobrażenia systemowe w Czarnogórze, do których doszło w połowie pierwszej dekady XXI w., pozwoliły wysunąć hipotezę, że system partyjny tego państwa zmierzał w kierunku systemu rozproszonego w stopniu umiarkowanym. Niemniej krótkotrwały okres rozdrobnienia systemu wynikał z przemian w państwie, które pociągnęły za sobą wykształcenie się nowych partii politycznych. Realną siłą tych ugrupowań zweryfikowały wybory parlamentarne w 2009 r., które jednocześnie uwidocznily skoncentrowany charakter systemu partyjnego Czarnogóry.

SYSTEMY ROZPROSZONE W STOPNIU UMIARKOWANYM

W kategorii systemów rozproszonych w stopniu umiarkowanym zostały umieszczone systemy partyjne Kosowa, Macedonii oraz Serbii. Uśrednione wartości indeksów efektywnej liczby partii oraz frakcjonalizacji, otrzymane na podstawie wyborów do unikalnych parlamentów tych państw, były umieszczone w przedziałach odpowiednio: 3,3-3,5 oraz 0,69-0,72, a zatem odpowiadały tej kategorii systemów partyjnych w odniesieniu do klasyfikacji Andrzeja Antoszewskiego i Ryszarda Herbuta.

W 1999 r. protektorat nad Kosowem, będącym ówczesnie okręgiem autonomicznym FR Jugosławii, objęła Organizacja Narodów Zjednoczonych³³, a w 2001 r. wykształcił się pluralistyczny system partyjny Kosowa. Wartości indeksu efektywnej liczby partii uzyskane na podstawie dwóch elekcji parlamentarnych przeprowadzonych w 2001 i 2004 r. wskazały na istnienie systemu dwuipółpartyjnego z tendencjami do pojawiania się układu

³⁰ *Tamże*, s. 116-120.

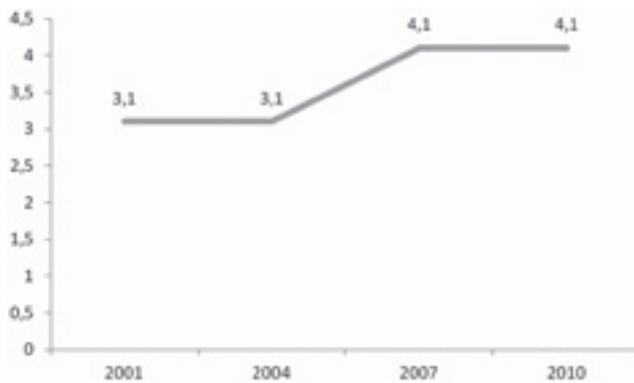
³¹ E. Bujwid-Kurek, *Państwa pojugosłowiańskie...*, s. 184.

³² K. Krysieniak, J. Wojnicki, *Partie i systemy...*, s. 122.

³³ E. Bujwid-Kurek, *Państwa pojugosłowiańskie...*, s. 205.

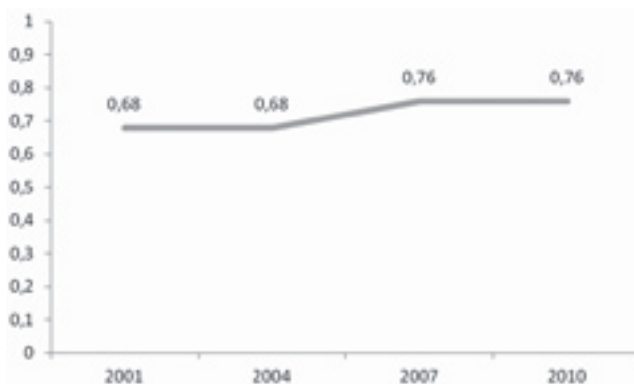
rozproszonego z partią dominującą. Główna oś rywalizacji w systemie partyjnym Kosowa została zdominowana przez Demokratyczną Ligę Kosowa (LDK) i Demokratyczną Partię Kosowa (PDK)³⁴, a więc ugrupowania powstałe z inicjatywy polityków, którzy już w latach 90. XX w. domagali się niepodległości Kosowa. Należy zauważyć, że tendencje do przyjmowania roli partii dominującej wykazywała Demokratyczna Liga Kosowa. Partia powstała na bazie Armii Wyzwoleńczej Kosowa, zbrojnej organizacji, która była w tym kraju kojarzona z bezwzględną walką o niepodległość³⁵. Wartości indeksu frakcjonalizacji z tego okresu wskazywały na istnienie systemu rozproszonego o małym stopniu sfragmentaryzowania. Poza dwoma głównymi ugrupowaniami na scenie partyjnej Kosowa mniejsze znaczenie miały inne nieliczne partie polityczne.

Wykres 5. Krzywa indeksu efektywnej liczby partii na podstawie wyborów parlamentarnych w Kosowie

Źródło: SI ACEA.

Wykres 6. Krzywa indeksu frakcjonalizacji na podstawie wyborów parlamentarnych w Kosowie

Źródło: SI ACEA.

³⁴ *Tamże*, s. 206.

³⁵ *Tamże*.

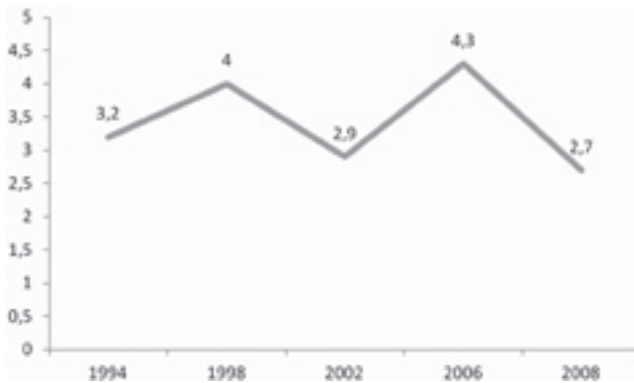
Wartości indeksu efektywnej liczby partii oraz indeksu frakcjonalizacji uzyskane na podstawie dwóch elekcji w Kosowie, które były przeprowadzone w latach 2007-2010, wskazały na wzrost liczby partii relewantnych oraz zwiększony poziom fragmentaryzacji systemu. W odniesieniu do klasyfikacji Andrzeja Antoszewskiego i Ryszarda Herbuta wskaźniki wyborów parlamentarnych w Kosowie z okresu 2007-2010 umiejscowiły system partyjny Kosowa w kategorii systemów rozproszonych w stopniu umiarkowanym, ale również wykazały silne tendencje zmierzające w kierunku postępującego zwiększania liczby partii relewantnych oraz stopnia sfrakcjonalizowania systemu. Zarówno krzywa indeksu efektywnej liczby partii, jak i krzywa indeksu frakcjonalizacji wskazały, że w drugiej połowie pierwszej dekady XXI w. kierunki rozwoju systemu partyjnego Kosowa były związane z postępującym procesem wzrastającej fragmentaryzacji systemu. W państwie wykształciło się nowe ugrupowanie, które przejęło część elektoratu PDK i LDK – radykalna i nacjonalistyczna partia Samostanowienie. W rywalizacji o władzę uczestniczyły także konserwatywny Sojusz dla Przyszłości Kosowa oraz liberalny Nowy Sojusz Kosowa. Biorąc pod uwagę przeanalizowane wyniki, uzasadniona wydaje się hipoteza, że system partyjny Kosowa, počawszy od wyborów parlamentarnych w 2010 r., zmierzał w kierunku układu wielopartyjnego o multipolarnej osi rywalizacyjnej.

Wartości indeksu efektywnej liczby partii oraz indeksu frakcjonalizacji w systemie partyjnym Macedonii, uzyskane na podstawie pięciu elekcji parlamentarnych w latach 1994-2008, wykazały chwiejność oraz niestabilność systemu. Na przestrzeni przeanalizowanego okresu nieregularnym zmianom ulegały liczba partii relewantnych oraz stopień sfragmentaryzowania systemu. W odniesieniu do klasyfikacji Andrzeja Antoszewskiego i Ryszarda Herbuta oraz na podstawie wartości indeksu efektywnej liczby partii i indeksu frakcjonalizacji można było zauważyć, że w okresie 1994-1998 i w 2006 r. system partyjny Macedonii nosił znamiona systemu rozproszonego w stopniu umiarkowanym, a w 2002 i 2008 r. – systemu skoncentrowanego. Taki stan rzeczy był następstwem niestabilnej sytuacji politycznej w państwie. Można było wyróżnić kilka głównych problemów różnicujących partie polityczne w Macedonii. Po odzyskaniu przez ten kraj niepodległości polityczne żądania wysunęli Albańczycy zamieszkujący państwo (w 2002 r. stanowili ok. 25% populacji), którzy domagali się prawnego ustanowienia narodowości albańskiej jako drugiej obok macedońskiej w kraju, a także grozili odłączeniem zamieszkiwanych przez nich terytoriów. Po odzyskaniu przez Macedonię niepodległości roszczenia wysunęła Grecja, która oprotestowała m.in. państwowe symbole Macedonii. Kwestią wpływającą destabilizująco na system partyjny Macedonii były również aspiracje części partii, których działacze postulowali podjęcie działań związanych z przyłączeniem się Macedonii do NATO. Natężenie tych problemów oddziaływało na charakter rywalizacji w państwie.

Przed wyborami w 2002 r. powstała albańska Demokratyczna Unia Integracji (DUI), która wysunęła oficjalny projekt uznania Albańczyków za drugą narodowość Macedonii. Liderem DUI był Ali Ahmeti, polityk, który w latach 90. XX w. był związany z Armią Wyzwolenia Kosowa. Aspiracje Albańczyków wpłynęły mobilizująco

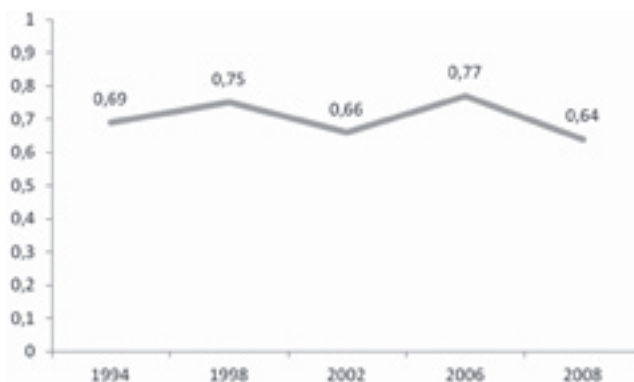
na elektorat prawicowych partii macedońskich, w tym przede wszystkim na popularność konserwatywnej i nacjonalistycznej VMRO-DPMNE. Natomiast przed wyborami w 2008 r., pomimo oczekiwań ze strony władz, Macedonia nie została zaproszona do Paktu Północnoatlantyckiego. Jak stwierdził Jacek Wojnicki: *Szczyt NATO [...] nie podjął decyzji w sprawie członkostwa Macedonii z powodu sprzeciwu Grecji*³⁶. Dodatkowo w 2008 r. w Macedonii nasiliły się polityczne dążenia Albańczyków, którzy domagali się zbojkotowania wyborów. Taki stan rzeczy miał wpływ na mobilizację partii prawicowych, które w koalicji „O Lepszą Macedonię” zdecydowanie wygrały wybory.

Wykres 7. Krzywa indeksu efektywnej liczby partii na podstawie wyborów parlamentarnych w Macedonii

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: K. Krysieniak, J. Wojnicki, *Partie i systemy...*, s. 137; SI ACEA.

Wykres 8. Krzywa indeksu frakcjonalizacji partii na podstawie wyborów parlamentarnych w Macedonii

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: K. Krysieniak, J. Wojnicki, *Partie i systemy...*, s. 137; SI ACEA.

³⁶ K. Krysieniak, J. Wojnicki, *Partie i systemy...*, s. 134-135.

Okresy, w których system partyjny Macedonii był umiejscowiony w kategorii systemów rozproszonych w stopniu umiarkowanym, były związane z funkcjonowaniem kilku ugrupowań relewantnych (od czterech do siedmiu), a w systemie przejawiał się dośrodkowy charakter rywalizacji partyjnej. Natomiast okresy, w których system partyjny Macedonii można było określić jako system skoncentrowany, były związane z rywalizacją blokową o odśrodkowym charakterze rywalizacji partyjnej, w której jeden z bloków przejmował dominującą rolę, względnie jedna z partii, jak to było w 2002 i 2008 r. w przypadku partii prawicowych z kluczową rolą Wewnętrznej Macedońskiej Organizacji Rewolucyjnej-Demokratycznej Partii Jedności Narodowej³⁷. Należy pamiętać, że w drugim wariantcie funkcjonowała też nieduża (dwie lub trzy) liczba partii, które nie należały do żadnego bloku, ale ich mały potencjał polityczny uniemożliwiał im odegranie znaczącej roli w systemie. Na podstawie przeanalizowanych treści można stwierdzić, że system partyjny Macedonii był systemem chwiejnym, w którym wyodrębnił się typ rywalizacji partyjnej o małym stopniu sfragmentaryzowania z tendencjami do pojawienia się rywalizacji blokowej.

System partyjny Macedonii cechował się chwiejnością. W odniesieniu do klasyfikacji Andrzeja Antoszewskiego i Ryszarda Herbuta można było go umieścić pomiędzy kategorią systemu skoncentrowanego a kategorią systemu rozproszonego w stopniu umiarkowanym. Przesunięcie do konkretnej kategorii było związane z natężeniem problemów społecznych i politycznych w Macedonii. W związku z czternastoletnią praktyką parlamentarną w tym kraju trudno było przypuszczać, aby w systemie partyjnym tego państwa zarysowały się stałe układy skoncentrowane lub rozproszone w stopniu umiarkowanym.

Krzywe indeksów efektywnej liczby partii oraz frakcjonalizacji na podstawie analizy siedmiu wyborów parlamentarnych przeprowadzonych w Serbii w latach 1992-2008 wykazały chwiejność i niestabilność systemu partyjnego państwa. W obrębie systemu, w poszczególnych okresach, funkcjonowało kilka ugrupowań relewantnych: od dwóch do pięciu w latach 1992-2000 oraz od trzech do sześciu w latach 2000-2008. Charakter rywalizacji partyjnej był niestały, determinowały go bowiem dwa warianty zachowań serbskich partii demokratycznych.

W wariantcie zjednoczeniowym serbskich partii demokratycznych system partyjny Serbii nosił znamiona blokowego lub trójpolarnego, w zależności od parlamentarnego układu sił w odniesieniu do dwóch dużych partii, które nie należały do bloku demokratycznego: Serbskiej Partii Socjalistycznej i Serbskiej Partii Radykalnej. Natomiast w wariantcie niezjednoczeniowym serbskich partii demokratycznych system partyjny Serbii cechował się multipolarnym charakterem rywalizacji partyjnej. Wzrost stopnia i zakresu zjednoczenia opcji demokratycznej w Serbii był związany ze zmniejszeniem liczby partii relewantnych oraz niedużym stopniem sfragmentaryzowania systemu partyjnego w państwie. W 2000 r. wszystkie najważniejsze serbskie ugrupowania demokratyczne działały w ramach Demokratycznej Opozycji Serbii³⁸, co wpłynęło na wykształ-

³⁷ *Tamże*, s. 137.

³⁸ *Tamże*, s. 157.

cenie się systemu partyjnego zdominowanego przez blok partyjny, a zatem systemu, który w odniesieniu do klasyfikacji Wojciecha Sokoła *trudno nazwać dwupartyjnym*³⁹. Natomiast w 2003 r., po rozpadzie Demokratycznej Opozycji Serbii i ograniczeniu tendencji zjednoczeniowych⁴⁰, system partyjny państwa nosił znamiona systemu wielopartyjnego o dużym stopniu sfragmentaryzowania.

Wykres 9. Krzywa indeksu efektywnej liczby partii na podstawie wyborów parlamentarnych w Serbii

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: K. Krysieniel, J. Wojnicki, *Partie i systemy...*, s. 170; SI ACEA.

Wykres 10. Krzywa indeksu frakcjonalizacji na podstawie wyborów parlamentarnych w Serbii

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: K. Krysieniel, J. Wojnicki, *Partie i systemy...*, s. 170; SI ACEA.

W odniesieniu do okresu 1992-2008 system partyjny Serbii można było określić mianem systemu rozproszonego o niestałych tendencjach rywalizacji partyjnej, które w zależności od konfiguracji sił partii politycznych w parlamencie zmierzały w kie-

³⁹ W. Sokół, *Systemy partyjne*, s. 118.

⁴⁰ K. Krysieniel, J. Wojnicki, *Partie i systemy...*, s. 159.

runku rywalizacji blokowej lub multipolarnej. Ze względu na słabnącą na początku XXI w. pozycję Serbskiej Partii Socjalistycznej⁴¹, a zatem jednego z dwóch głównych ośrodków politycznych w parlamencie Serbii, który nie należał do bloku demokratycznego, w systemie zarysowała się możliwość rywalizacji o charakterze blokowym lub dwuipółpartyjnym.

SYSTEMY WIELOPARTYJNE

Do systemów wielopartyjnych, które charakteryzowały się dużym rozdrobnieniem oraz funkcjonowaniem multipolarnego systemu przetargów koalicyjnych, zostały zaliczone systemy partyjne Bośni i Hercegowiny oraz Słowenii. Uśrednione wartości indeksu efektywnej liczby partii oraz indeksu frakcjonalizacji pierwszego państwa wynosiły odpowiednio: 7,6 i 0,85, drugiego: 5,4 i 0,81.

Zarówno Bośnia i Hercegowina, jak i Słowenia posiadały bikameralne parlamenty. W przypadku pierwszego państwa parlament był złożony z Izby Reprezentantów oraz Izby Ludowej, a w przypadku drugiego – ze Zgromadzenia Narodowego oraz Rady Narodowej. Ze względu na specyfikę rozwiązań parlamentarnych przyjętych w obu państwach przy obliczaniu indeksów efektywnej liczby partii i frakcjonalizacji zostały wzięte pod uwagę wyniki do izb niższych: bośniackiej Izby Reprezentantów oraz słoweńskiego Zgromadzenia Narodowego.

Po upadku SFR Jugosławii oraz po zakończonej wojnie domowej w Bośni i Hercegowinie system partyjny tego państwa pozostawał strefą wpływów licznych opcji politycznych, z których na trwałe wyodrębniły się partie reprezentujące interesy Chorwatów, Serbów i Muzułmanów, a także partie reprezentujące nurty centrowy i socjaldemokratyczny oraz grupa partii nieustabilizowanych w systemie.

Duże rozdrobnienie systemu partyjnego Bośni i Hercegowiny nastąpiło po 2000 r., kiedy na scenie partyjnej państwa pojawiło się kilka nowych partii, a mające małe poparcie ugrupowania socjaldemokratyczne przeszły proces zjednoczenia i stały się ważną siłą w parlamencie. Wpływ na przeobrażenia systemowe miały także wydarzenia związane z grupą polityków, którzy konsolidowali konkretną część wyborców w Bośni i Hercegowinie. Do rozdrobnienia systemu partyjnego państwa przyczyniły się rezygnacja z polityki jednego z przywódców Bośni i Hercegowiny Aliji Izetbegovicia, związanego z Partią Akcji Demokratycznej (SDA), a także śmierć Franjo Tuđmana i aresztowanie Slobodana Miloševicia⁴². Omówione wydarzenia zostały uchwycone z poziomu indeksu efektywnej liczby partii, którego wartości w latach 2000-2010 wskazywały na istnienie co najmniej ośmiu ugrupowań relewantnych w systemie. W tym okresie również wartości indeksu frakcjonalizacji mieściły się w przedziale 0,88-0,90, czyli były zbliżone do *systemu w pełni sfrakcjonalizowanego*⁴³.

⁴¹ *Tamże*, s. 170.

⁴² *Tamże*, s. 77.

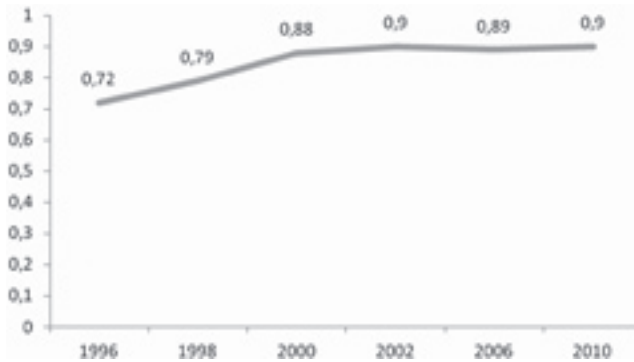
⁴³ W. Sokół, *Systemy partyjne*, s. 119.

Wykres 11. Krzywa indeksu efektywnej liczby partii na podstawie wyborów parlamentarnych w Bośni i Hercegowinie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: K. Krysieniel, J. Wojnicki, *Partie i systemy...*, s. 74-83; SI ACEA.

Wykres 12. Krzywa indeksu frakcjonalizacji na podstawie wyborów parlamentarnych w Bośni i Hercegowinie

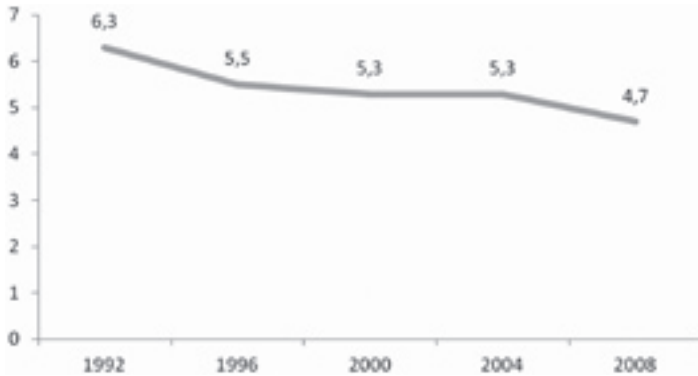

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: K. Krysieniel, J. Wojnicki, *Partie i systemy...*, s. 74-83; SI ACEA.

System partyjny Bośni i Hercegowiny można było określić jako wielopartyjny o dużym stopniu polaryzacji. Ze względu na specyfikę ustrojową Bośni i Hercegowiny system partyjny tego państwa został odgórnie „skazany” na konflikt różnych wpływów, a zatem i na układ wielopartyjny.

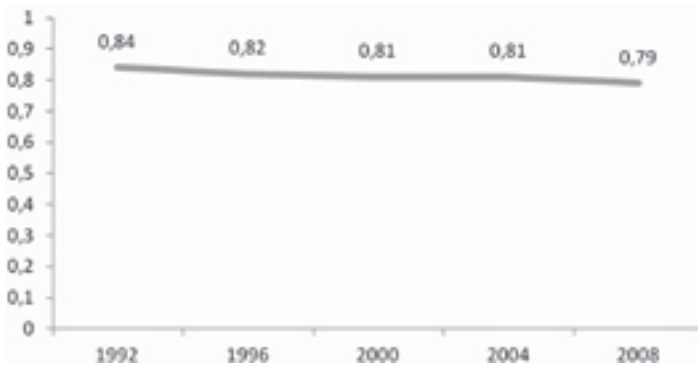
Od pierwszych wyborów parlamentarnych w niepodległej Słowenii wykrystalizował się system partyjny o multipolarnym charakterze rywalizacji i dużym stopniu sfragmentaryzowania. System ów charakteryzował się stabilnością: wybory odbywały się regularnie co cztery lata, a rodzaj rywalizacji na przestrzeni 16 lat i pięciu elekcji nie uległ znaczącym przekształceniom. Wartości indeksów efektywnej liczby partii oraz frakcjonalizacji wskazywały na istnienie układu wielopartyjnego, w którym nie funkcjonowały partie zdolne samodzielnie sprawować władzę.

Wykres 13. Krzywa indeksu efektywnej liczby partii na podstawie wyborów parlamentarnych w Słowenii

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: K. Krysieniak, J. Wojnicki, *Partie i systemy...*, s. 183-192; SI ACEA.

Wykres 14. Krzywa indeksu frakcjonalizacji na podstawie wyborów parlamentarnych w Słowenii

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: K. Krysieniak, J. Wojnicki, *Partie i systemy...*, s. 183-192; SI ACEA.

Andrzej Antoszewski i Ryszard Herbut zwrócili uwagę na rolę Liberalnej Demokracji Słowenii w systemie partyjnym Słowenii, o której to partii napisali: *w ramach systemu występuje partia polityczna, która dość często staje się osią przetargów politycznych*⁴⁴. Jednak cytowani autorzy nie odnieśli się do wyborów parlamentarnych w 2008 r., w których poparcie dla partii uległo załamaniu⁴⁵, a wraz z nim wartości obu indeksów pierwszy raz w historii niepodległej Słowenii wskazywały przynależność do kategorii systemów rozproszonych w stopniu umiarkowanym. Mimo to na przestrzeni lat 1992-2008 zmienność wskaźników obu indeksów była relatywnie niewielka i nie wskazywała tendencji zmierzających do zmiany układu. Najwyższy poziom sfragmentaryzowania

⁴⁴ A. Antoszewski, R. Herbut, *Systemy polityczne...*, s. 150.

⁴⁵ SI ACEA.

systemu partyjnego Słowenii miał miejsce w roku pierwszych wyborów parlamentarnych po upadku SFR Jugosławii, ale należy zwrócić uwagę, że na taki stan rzeczy miały wpływ czynniki związane z wykształceniem się dużej liczby nowych ugrupowań oraz brakiem stabilizacji sceny partyjnej w państwie. W latach 1996-2008 wartości indeksu efektywnej liczby partii były umieszczone w przedziale 4,7-5,5, a indeksu frakcjonalizacji w przedziale 0,79-0,82. Te dane potwierdziły multipolarny charakter rywalizacji w systemie partyjnym Słowenii.

W szesnastoletniej praktyce parlamentarnej Słowenii można było dostrzec stopniowy spadek krzywych indeksu efektywnej liczby partii oraz frakcjonalizacji, a zatem i zmniejszenie stopnia fragmentaryzacji systemu. Niemniej uzasadniona wydaje się hipoteza, według której niewielkie przeobrażenia w systemie partyjnym Słowenii nie były na tyle znaczące, aby w państwie na stałe wyodrębnił się system inny niż wielopartyjny.

KONKLUZJE

Przeanalizowane kierunki rozwoju systemów partyjnych państw postjugosłowiańskich wykazały zróżnicowanie systemów w odniesieniu do charakteru rywalizacji oraz dynamiki ich zmienności. Wykorzystane narzędzia diagnozy kierunków rozwoju systemów partyjnych – indeks efektywnej liczby partii oraz indeks frakcjonalizacji, w oparciu o klasyfikację Andrzeja Antoszewskiego i Ryszarda Herbuta, a także klasyfikację Wojciecha Sokoła – umożliwiły wyodrębnienie trzech kategorii systemów partyjnych państw postjugosłowiańskich: skoncentrowanych, rozproszonych w stopniu umiarkowanym oraz wielopartyjnych. Przyporządkowanie systemów partyjnych konkretnych państw postjugosłowiańskich do odpowiedniej kategorii odnosiło się do wyników wyborów parlamentarnych przeprowadzonych w tych państwach w okresie od pierwszych wyborów po upadku SFR Jugosławii do ostatnich wyborów przeprowadzonych w pierwszej dekadzie XXI w.

Do kategorii systemów skoncentrowanych zostały zaliczone systemy partyjne Chorwacji oraz Czarnogóry, w których wyodrębnił się system rywalizacji bipolarnej. Kategorię systemów rozproszonych w stopniu umiarkowanym utworzyły systemy partyjne Kosowa, Macedonii oraz Serbii, będące układami wielopartyjnymi o małym stopniu sfragmentaryzowania. Zarówno w systemie partyjnym Chorwacji i Czarnogóry, jak i w systemach partyjnych Macedonii i Serbii wyodrębniła się cecha, która była związana z chwiejnością pomiędzy kategorią systemów skoncentrowanych a kategorią systemów rozproszonych w stopniu umiarkowanym. Natomiast w systemie partyjnym Kosowa można było odnotować tendencje zmierzające do układu wielopartyjnego o dużym stopniu sfragmentaryzowania. Systemy partyjne państw przyporządkowanych do kategorii systemów wielopartyjnych, a więc Bośni i Hercegowiny oraz Słowenii, cechowały się stabilnością w odniesieniu do układu wielopartyjnego znacznie sfragmentaryzowanego, w którym funkcjonowały.

Przy próbie wyznaczenia kierunków rozwoju systemów partyjnych państw postjugosłowiańskich, począwszy od ostatnich wyborów parlamentarnych w pierwszej dekadzie XXI w., oraz mając na uwadze przeanalizowane dane z lat wcześniejszych, można było wyodrębnić dwutorowy wariant rozwoju tych systemów. W pierwszym typie rozwojowym wykształcił się kierunek, który charakteryzował się małym stopniem sfragmentaryzowania systemu, bipolarnym typem rywalizacji partyjnej, tendencjami do występowania jednej lub dwóch partii dominujących i ugrupowań mniejszych, wykazujących aspiracje do przyłączenia się do bloku tworzonego przez duże ugrupowania (przy założeniu, że takowe bloki występowały), a także ograniczonymi tendencjami zmierzającymi do zmiany istniejącego układu. Do tego typu należało zaliczyć systemy partyjne, które zostały przyporządkowane do kategorii systemów skoncentrowanych i systemów rozproszonych w stopniu umiarkowanym, a zatem systemy partyjne Chorwacji, Czarnogóry, Macedonii oraz Serbii. Natomiast w drugim typie rozwojowym wykształcił się kierunek, których charakteryzował się dużym stopniem sfragmentaryzowania systemu, trójpolarnym lub multipolarnym typem rywalizacji partyjnej, funkcjonowaniem co najmniej kilku (trzech lub czterech) ugrupowań o podobnym potencjale politycznym, nieposiadających samodzielnych zdolności umożliwiających tworzenie koalicji parlamentarnych, a także brakiem tendencji zmierzających do zmiany istniejącego układu. Do tego typu należało zaliczyć systemy partyjne, które zostały przyporządkowane do kategorii systemów wielopartyjnych, a zatem systemy partyjne Bośni i Hercegowiny oraz Słowenii. Kategorię pośrednią utworzył system partyjny Kosowa, w którym zaznaczyły się silne tendencje zmierzające w kierunku drugiego typu rozwojowego.

Przywołując typologię Giovanniego Sartoriego w odniesieniu do systemów partyjnych państw postjugosłowiańskich, pierwszy typ rozwojowy systemów partyjnych można było umieścić w kategorii systemów umiarkowanego pluralizmu, a drugi – w kategorii systemów spolaryzowanego pluralizmu.

BIBLIOGRAFIA

Materiały internetowe

Strona internetowa Adam Carr's Election Archive, <http://psephos.adam-carr.net>

Strona internetowa Parlamentu Bośni i Hercegowiny, <http://www.parlament.ba>

Strona internetowa Uniwersytetu w Grazu, <http://www.uni-gratz.at>

Literatura

Antoszewski A., Herbut R., *Systemy polityczne współczesnej Europy*, Warszawa 2007, *Seria Politologiczna*.

Bujwid-Kurek E., *Państwa postjugosłowiańskie. Szkice politologiczne*, Kraków 2008.

Eberhardt P., *Przemiany demograficzno-etniczne na obszarze Jugosławii w XX wieku*, Lublin 2005.

- Krysieniel K., Wojnicki J., *Partie i systemy partyjne państw bylej Jugosławii (Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Czarnogóra, Macedonia, Serbia, Słowenia)*, Pułtusk–Warszawa 2009.
- Partie i systemy partyjne*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Kraków 1999, *Encyklopedia Politologii*, t. 3.
- Sobolewska-Myślik K., *Partie i systemy partyjne na świecie*, Warszawa 2010.
- Sokół W., *Systemy partyjne*, [w:] *Współczesne partie i systemy partyjne. Zagadnienia teorii i praktyki politycznej*, red. W. Sokół, M. Żmigrodzki, Lublin 2003.
- Wojnicki J., *Proces instytucjonalizacji przemian ustrojowych w państwach postjugosłowiańskich*, Pułtusk 2007.

Mgr Konrad Sebastian MORAWSKI – ukończył politologię na Uniwersytecie Rzeszowskim, doktorant historii na Uniwersytecie Rzeszowskim (od 2011 r.); jego zainteresowania badawcze skupiają się wokół problematyki Słowian południowych w XIX i XX w. ze szczególnym uwzględnieniem historii politycznej Serbii, a także wszystkich pozostałych narodów, które były zrzeszone w dwóch dwudziestowiecznych formach państwa jugosłowiańskiego. Publikował w czasopiśmie „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa”.